

“Pratik Aklın Eleştirisi” den İnsan Aklının Üstünlüğü ve Değeri Hakkındaki bir Önerme Üzerine

İnsan aklı üzerine bir açıklama veya incelemede bulunabilmek için önce insan aklının, eğer ki inceleme daha fazla canlıyı kapsıyorsa genel olarak aklın ve yargı için bir mantıksal ve tanımsal çerçevenin açıklanması ve anlaşılması gerekir. Bu durumda seçilen konunun incelenmesi için bu yol izlenecektir. Bu durumda bu yazıda amaç, Kant’ın “Pratik Aklın Eleştirisi” adlı eserinde ortaya koyduğu bir önermenin yanlışlığının kanıtlanmasıdır ve biçimi verilen önermenin anlaşılmasını gerektirdiği kavramların açıklanması ve onlardan yola çıkılarak amaca ulaşılması şeklindedir.

Öncelikle yazının temel aldığı alıntı anlaşılmalıdır:

"Eğer akıl sırf hayvanlarda içgüdünün gördüğu işe hizmet edecekse, akla sahip olması insanı değerce salt hayvanlığın üstüne hiç mi hiç yükseltmez (Kant, S.69)."

Burada anlatılan; insan aklının, kullanılan “hizmet etmek” sözcüğünün bu yorumu varsayıldığında, işlevinin eğer ki diğer hayvanlarda görülen içgüdünün işleviyle aynı ise aklının insanı diğer hayvanlardan daha değerli kılmayacağıdır. Burada önce “değer” “işlev” bu sebepten bir hassa “amaç” “akıl” ve “içgüdü”nün ne olduğunun anlaşılması gerekir. Bu kavramları en kabul edilebilir bir şekilde tanımlamak bu yazının kapsamı altında değildir. Ancak yazının amacına hizmet edecek açıklamalar yapılabilir.

İşlev ve Amaç: Amaç, bir iradenin (rastgele olmayan bir şekilde sözlük anlamıyla seçim yapabilen bir varlığın) yaptığı bir davranışın sebebidir. Davranış ve sebep kelimelerinin burada sözlük anlamları yeterlidir. Bu açıklamadan anlaşılması gereken en önemli şey amacın bir iradeye bağlı olduğudur. İşlev ise kendisine amaç verilen herhangi bir şeyin amacının kullanılış şeklidir. Bu açıklama kesin olmaktan uzak olsa da çalışmanın amacına, sonra görülebileceği üzere, hizmet eder.

Akıl ve İçgüdü: Bir varlığın beyni çeşitli bölgelerden oluşur. Bu bilimsel konsesusça kabul edilen bir gerçektir. Bu bölgelerin kimi davranışları kontrol etmekte yoğunlaştığı da benzer bir şekilde rahatlıkla söylenebilir. Bu durumda beyin gelişimi ele alındığında kimi bölgelerin işlevleri genetik faktörlerle belirlenir, bu bölgeler verdikleri komutları genetik bilgiye göre yaparlar. Bu bölgelerin iradelerine içgüdü diyeceğiz. Akıl ise bir beynin tamamının iradesidir demek çalışma için yeterli olacaktır. Burada bir de “zihin” kavramını belirtmek işe yarar. Sözlük anlamından farklı olarak zihin, içgüdüden çoğunlukla bağımsız; öğrenme yoluyla iradesini şekillendiren (seçtiği şeyleri değiştiren) akıl bölgeleri için kullanılacaktır. Burada akıl bölgesinden kasıt aklın içerisindeki farklı iradelerdir. Burada anlatılan şekliyle varlıkları Gazzaniga’nın Bölük-Beyin deneyleri ile kanıtlanmıştır. Bu görüş kimi yönleriyle doğruluğu sorgulanabilir bir nitelikte görülmüş olsa da içindeki gerçeklik payı bu çalışmada bu terimin kullanılış amacını doğrular.

Değer: Doğrunun tanımı için Bentham’ın Ütilitaryenizm’i kullanılacaktır. Bunun sebebi, canlı varlıkların doğasına bağlanılabilesidir. Çok kısaca açıklamak gerekirse Darwin’in evrim teorisinden anlaşılabilir bir şekilde canlıları evrimsel çıkarılara (Hayatta kalma ve üreme) iten bir mekanizma olmalıdır. Bu mekanizma ise ödül-ceza sistemi olarak görülebilir. Evrimsel çıkarılara uygun davranışlar iyi hisler (mutluluk vb.) ile ödüllendirilirken kötü olanlar kötü hisler (acı vb.) cezalandırılır. Ütilitaryenizm’e göre doğruluk iyi hisse bağlı olarak tanımlanır

ve bu sayede anlaşılır ki, Ütilitaryenizm canlıların doğasına bağlı görülebilir. Ek olarak “yararlı” kavramı doğru olana ulaştırılan anlamında kullanılacaktır.

İşte bu açıklamalar ışığında artık emin bir şekilde Kant’ın önermesini incelemek mümkün olur. Aksi takdirde kimi önem taşıyan noktalar kanıtlanmamış kalmış olacaktır.

Öncelikle aklın işlevi anlaşılmalıdır. İnsan aklı evrim sonucu çoğu canlının yapamadığı davranışları mümkün hale getirmiştir. Bu akıl, evrim gereği topluma uyum sağlama, toplumun daha iyi hayatta kalmasını sağlayıcı yenilikler getirme ve toplum içerisinde çiftleşme davranışları etkisinde gelişmiş ve bunları sağlamak için özelleşmiştir. Toplumdan dışlanma doğal şartlarda ölüm anlamına gelir; çiftleşme doğrudan evrimsel amaçları ilgilendirir ve toplumun yeni bilgiler ve teknoloji ile daha iyi hayatta kalmasını sağlama yine bireyin toplumunun (kabile sisteminin aileler üzerine kurulduğu düşünüldüğünde) genlerinin aktarılmasını sağladığından önem kazanır. Bu akıl kısaca insanın evrimsel amaçlarına (Burada amacın evrimin seçme yolunun rastgele olmayışından kaynaklandığını unutmamak gerekir) en iyi şekilde hizmet edecek şekilde evrimleşmiştir. Bunun sonucu ise günümüzdeki insan medeniyetidir; insanların doğadaki diğer canlılara oranla daha başarılı (evrimsel amaçlarına daha iyi hizmet eden) olmasını ve bu sayede daha çok iyi his hissetmesini sağlar. Yani insan aklının günümüzdeki sonucu insanın doğruya daha kolay ulaşmasıdır, insan aklı insanı bahsedilen şekilde uzun vadede doğruya yaklaştırırken kısa vadede de alınan kararların daha doğru olmasını sağlar. İkinci durum, zihnin mantığa (doğruyu bulma yöntemi) yönlendirici gücünden kaynaklanır. Zihnin bu gücü, bunu yapmak için evrimleşmesinden gelir; kafa karışıklığını önlemek amacıyla söz konusu gücün öğrenme ve akıl yürütmeden doğduğu belirtilebilir.

Sonuca ulaşmak için açıklanması gereken bir tane daha durum vardır: İçgüdü de zihin de evrimsel amaçlara hizmet etmek için ortaya çıkmıştır. Yani işlevleri aynıdır. Bunu farklı şekillerde yere getirirler. Yani Kant’ın öne sürdüğü ilk şart sağlanır.

Ancak Kant’ın vardığı sonucun yanlışlığı, şu ana kadar detaylıca açıklanan bilgiler ışığında kanıtlanabilir. Bahsedilen “değer” daha önce açıklanan “yarar” ile açıklanır. Bu durumda değerli olmak, yararlı olabilmektir. Yani sorgulanması gereken şey, insan aklının hayvanların içgüdüsel aklından daha yararlı olup olmadığıdır. Bu durum beriki paragrafta açıklandığı üzere belirgindir: İnsanlar diğer hayvanlardan daha mutlu varlıklardır. Yani insan aklı diğer hayvanların aklından daha değerlidir, bu sebepten daha üstün olarak görülebilir. Bu da insanı daha değerli kılar, çünkü insan kendine daha çok yarar sağlar.

Bu önermeye karşı verilebilecek bir antitez insanın kendisine en çok yarar sağlayan canlı olamayabileceğidir. Bundan sonraki paragrafta daha detaylıca ele alındığı gibi diğer canlılara en yararlı varlıklar insanlar olmayabilir. Bunlara karşı verilebilecek cevap, insanın her canlıdan ziyade çoğu canlıdan başarılı olabileceğinden yola çıkar. Belirgindir ki insanlar gezegen üzerindeki en başarılı türlerden biridir, ancak gerçekten en başarılı mıdır? Veya diğer canlılara en çok yararı o mu sağlar? Bu sorulara bulunabilecek cevaplar sonucu etkilemez. Çünkü insanın söz konusu şartları yeterince sağladığı veya sağlayabileceği önce sürülen fikirlere karşı yeterince güçlü bir destek unsuru sağlar. İnsanın değeri konusunda pratikte yararlı bir sonuca ulaşmak için yeterlidir, insan kendini yeterince mutlu eder, bu sebepten bu antitez ciddi bir şekilde dikkate alınmayı gerektirmez.

Buna karşın eğer ki mutluluk denklemine hayvanlar da katılacak olursa buna karşı bir başka antitez üretilebilir: İnsanlar diğer hayvanlara teknolojik ve etki gücü bakımından üstün konumlarından dolayı zarar vermektedirler. Pratik anlamda bu sorunun çözümleri bu yazının kapsamının çok dışındadır ancak görülebilir ki bu zararlı durum zorunlu değildir. İnsan besin zincirinin tepesinde olması sebebiyle diğer canlıları kullanır ve onlara zarar verir ancak bu sorun hayvanların daha çok acı duyacağı anlamına gelmez ve uzun vadede insan gücünü hayvanları korumak için de kullanabilir. Unutulmamalıdır ki günümüzde insan yanında yaşamaktan ve bu korumadan faydalanmaktan başarılarını insanlara borçlu türler de mevcuttur.

Özet olarak insan diğer türlere karşı kesin ve kaçınılmaz bir tehdit de oluşturmaz, onlara kendini çoğunlukla zararlı bir varlık kılacak derecede zarar vermek zorunda değildir, bu tür bir zarar vericilik tüm insanlık için de doğruluğunu korumaz. Yani bu antitez de insan aklının yararı üzerine yapılan bu incelemeye karşı yeterince güçlü değildir.

Çıkarılan sonuç insan aklının içgüdüyle aynı amaca sahip olmasına rağmen insanı diğer hayvanlardan pratik olarak yeterince üstün kıldığıdır. Böylece Kant'ın önermesi yeterince yanlışlanmış olur. Bu sonuca ise insan aklının anlaşılması yoluyla ulaşılmıştır. Bunun için öncelikle gerekli kavramlar açıklanarak üzerinde çalışılacak bir çerçeve oluşturulmuş, bu çerçevede açıklanan evrim teorisi ve Ütilitaryenizm'in gösterdiği yolla insan aklının amacı anlaşılmalı, sonra bu amacın insanları nasıl açıklanan şekillerde üstün kıldığı anlatılmalı ve söz konusu sonuca hayvanlar ile yapılan bir karşılaştırma ve bu karşılaştırmaya karşı geliştirilebilecek antitezler çürütülerek ulaşılmıştır.